

Urszula SOKÓLSKA

ZESTAWIENIA W FUNKCJI XVI-WIECZNYCH NAZW BOTANICZNYCH

Przypadająca na przełom XV i XVI wieku cezura rozgraniczająca dobę staropolską od średniopolskiej opiera się w znacznej mierze na zmianach w systemie gramatycznym oraz w słownictwie, co pośrednio wynika z istotnych przeobrażeń w sferze gospodarczej, społecznej oraz kulturalnej. „Język – jak pisze Z. Klemensiewicz – staje się wartościowym składnikiem osobowości, cenioną częścią mienia społecznego, szanowanym wskaźnikiem odrębności narodowej”¹. Wzrost ambicji intelektualnych szlachty oraz mieszczaństwa, rozwój drukarstwa, rozwój literatury w języku narodowym oraz nawiązywanie kontaktów z ruchami umysłowymi z Zachodem wpływa na ożywienie kulturalne w ówczesnej Rzeczypospolitej. Dynamiczne zmiany zachodzą w wielu dziedzinach życia kulturalnego społecznego, a to nie pozostaje bez wpływu na rozwój świadomości językowo-narodowej oraz na stopniowe normalizowanie się języka narodowego. Jednym z przejawów doskonalenia poziomu intelektualnego ówczesnych Polaków jest rozwój nauk przyrodniczych, któremu towarzyszy nowa, interesująca leksyka. Pojawiają się – na wzór zachodni – poradniki z zakresu lecznictwa, tzw. zielniki, z łaciny określane też herbarzami. Pierwszym polskim zielnikiem, jednocześnie jednym z najstarszych zabytków drukowanych w języku narodowym, jest dzieło Stefana Falimirza z 1534 roku *O ziołach i mocy ich*. Ważne dla historii języka polskiego są kolejne tego typu źródła: z 1556 roku *O ziołach tutecznych i zamorskich i mocy ich* Hieronima Spiczyńskiego, z 1568 – *Herbarz to jest ziół tutecznych, postronnych i zamorskich opisanie* Marcina Siennika, a także z 1595 – *Herbarz*

¹ Z. Klemensiewicz, *Historia języka polskiego*, Warszawa 1976, s. 261.

polski to jest o przyrodzeniu ziół i drzew rozmaitych i innych rzeczy do lekarstw należących Marcina z Urzędowa.

Słownictwo botaniczne notują również słowniki XVI wieku, np. słownik łacińsko-polski nazw roślin i chorób z 1537 roku *Enchiridion medicinae pro tyrunculis huius guam compediosissime per Simonem de Louicz*, który zawiera aż 303 nazwy polskie. Taki sam wykaz nazw botanicznych, przygotowany najprawdopodobniej przez Szymona z Łowicza jest dołączony do dziełka *Aemmilius Macer de herbarum virtutibus cum veris figuris herbarum*. W części *De herbarum virtutibus opus insigne* znajduje się opis 63 roślin, co prawda po łacinie, jednak przy rysunkach podane są polskie odpowiedniki nazw². Zaskakiwać może fakt, że najwybitniejsze dzieło polskiego słownikarstwa tego okresu – *Lexicon latino-polonicum* Jana Mączyńskiego z 1564 roku, nie zawiera już tak wielu nazw roślin³.

Materiał zawarty w opisanych wyżej źródłach ciągle jeszcze wymaga dokładniejszej analizy. Poniższy tekst stanowi próbę analizy wybranych XVI-wiecznych nazw botanicznych, zarejestrowanych w *Słowniku polszczyzny XVI wieku*⁴. Ze względu na bogactwo wyekscerpowanego materiału leksykalnego ograniczam się wyłącznie do zestawień, czyli dwu- lub trzywyrazowych połączeń stanowiących niepodzielną całość semantyczną. Pomijam przy tym dwuczłonowe zestawienia charakterystyczne dla botanicznej nomenklatury naukowej, w której zestawienia dwuwyrazowe służą do oznaczania i rozróżniania gatunków⁵. W zasadzie nie uwzględniam też takich zestawień, w których oba człony są ze sobą raczej luźno związane, a przymiotnik wskazuje na doraźne cechy desygnatu, np. określa:

– miejsce występowania rośliny, np.: *polna miętka, pietruszka domowa, pietruszka polna, leśna pietruszka, leśna benedykta, leśny groch*,

² Zob. na ten temat: A. Spólnik, *Źródła do badań nad polskim słownictwem botanicznym*, [w:] *Dialektologia, onomastyka, stylistyka. Materiały z sesji naukowej w 80-lecie urodzin prof. dra E. Pawłowskiego*, Kraków 1984, s. 26.

³ W. Kuraszkiewicz odnotował w słowniku Mączyńskiego zaledwie 51 nazw botanicznych; zob. W. Kuraszkiewicz, *Wyrazy polskie w słowniku polsko-łacińskim Jana Mączyńskiego*, Wrocław 1962.

⁴ *Słownik polszczyzny XVI wieku*, t. I–XXVIII, pod red. M. R. Mayenowej, Wrocław 1966 i nast. (dalej skrót: SłXVI).

⁵ Por. na ten temat: E. Rudnicka-Fira, *Ludowe nazwy roślin leczniczych w gwarach byłego powiatu dąbrowsko-tarnowskiego*, „Poradnik Językowy” 1979, z. 4, s. 176.

leśna gruszka, leśny czosnek, leśna róża, gajowa miodunka, ogrodna miodunka, miętka ogrodna, miętka domowa, kaniańka domowa albo swojska, miętka wodna, lilia wodna, rzeżucha wodna, pomorski piołunek, włoska kaniańka itp.

– barwę rośliny, barwę korzenia, barwę kwiatów bądź nasion, np.: *biały pieprz, bylica, czarna kapusta, ćwikła biała, biała ożanka, biała miętka, miętka czerwona, czerwona cebula, czerwona lebiodka, czerwona bylica, psinki czarne, ćwikła czarna, bylica czarna, santa czarna, muszkat czarny, czarny koryjander, nozdrzek modry, podroźnik modry* itp.

– wielkość rośliny: *miodunka mała, miodunka wielka, grzybienie mniejsze, tojeść wielki* itp.

– kształt liści: *kapusta kędzierzwa, miętka kędzierzawa, sałata kędzierzawa, szczaw kędzierzawy, ślaz kędzierzawy*.

Już na wstępie trzeba zauważyć, że funkcjonujące w XVI wieku nazwy dwuwyrzowe, znacznie różnią się od zestawień ogólnopolskich, stosowanych współcześnie przeważnie na oznaczenie i odróżnianie poszczególnych gatunków, np. *babka zwyczajna, babka lancetowata* i *babka rozpierzchła* są tylko nazwami trzech różnych gatunków roślin należących do rodzaju *babkowate*. W podanych zestawieniach można – bez większych zastrzeżeń – zrezygnować z członu przymiotnikowego, pozostawiając wyłącznie człon rzeczownikowy *babka*. XVI-wieczne zestawienia jednogatunkowe muszą być w tej analizie traktowane jako całość, gdyż – mimo szyku typowego dla luźnych grup syntaktycznych – stanowią one kompletną jednostkę, niepodzielną pod względem znaczeniowym, np. *sowia strzała, końskie kopyto* czy *gęsia noga*. Opuszczenie członu określającego prowadziłoby do poważnych zaburzeń semantycznych, bowiem rzeczownikowe komponenty zestawienia *strzała, kopyto* i *noga* samodzielnie nie występują w funkcji nazw roślinnych. Zależności te można prześledzić, odwołując się choćby do kilku roślin z rodziny *rdestowate*. Trzy różne gatunki określane jako: 1) *rdest ostrogorzki*, 2) *rdest ptasi*, 3) *rdest wężownik* mają w badanym materiale następujące, niepodzielne pod względem strukturalnym, odpowiedniki: 1) *pawie ziele, wodny pieprznik, wodny pieprz*, 2) *wróble jęczyczki*, 3) *gadowe ziele* albo *źmijowy korzeń*.

XVI-wieczne nazwy roślin mogą sprawiać badaczom wiele kłopotów, mogą też budzić poważne wątpliwości z tego powodu, że autorzy

cytowani przez SłXVI często w niekonsekwentny sposób identyfikują rośliny, przypisując tym samym desygnatom różne nazwy lub różnym nazwom – te same desygnaty. Istota tego zjawiska tkwi oczywiście w dość szczególnym sposobie postrzegania i interpretowania świata roślinnego, który od najdawniejszych czasów był oceniany przez pryzmat ludzkich wartości, ludzkich pragnień, dążeń i niepokojów.

Przedstawiony niżej materiał został sprawdzony i uporządkowany na podstawie klucza do oznaczania roślin⁶, a klasyfikacja semantyczna, według której zostały usystematyzowane nazwy botaniczne, w znacznej mierze opiera na ustaleniach E. Pawłowskiego i E. Rudnickiej-Firy⁷.

1. Nazwy utworzone od ogólnych cech rośliny

W grupie tej zostaną wskazane takie nazwy, które pochodzą od ogólnego pokroju rośliny, jej ogólnego wyglądu, kształtu, czasem też ogólnego podobieństwa rośliny do innych elementów świata zewnętrznego, np.:

czarny korzeń 'ciemniernik biały' (łac. *Helleborus niger*); SłXVI z Familirza: „posr zadek listu przerastał głąb / zwierzchu ma kwiat iakoby czarny korzeń ogrodny, y nasienie wteyże wysokosci *czarnego korzenia*”, „z wirzchu lathorsle ma khrothkie a na nich kwiat z okhołkiem yakoby na czarnym korzeniu”⁸.

czerwone włoski 'zanokcica skalna' (łac. *Asplenium trichomanes*); SłXVI z Calepina: „*Czerwone włoski*, Matkibozej włoski, vkropek”; chyba od gruczołkowatych włosków wyrastających u nasady rośliny.

⁶ Mam tu na myśli prace, które – oprócz rysunków ułatwiających oznaczanie roślin – zawierają alfabetyczne indeksy botanicznych nazw polskich i łacińskich wraz z opisem cech morfologicznych i systematycznych różnych gatunków; zob.: L. Rutkowski, *Klucz do oznaczania roślin naczyniowych Polski niżowej*, Warszawa 1998; W. Szafer, S. Kulczyński, B. Pawłowski, *Rośliny polskie*, Warszawa 1986; J. Rostański, O. Seidl, *Przewodnik do oznaczania roślin*, Warszawa 1979.

⁷ Por. E. Pawłowski, *Polskie nazwy roślin (Próba klasyfikacji semantycznej)*, „Studia Indoeuropejskie”, Kraków 1974; E. Rudnicka-Fira, *Ludowe nazwy roślin leczniczych w gwarach byłego powiatu dąbrowsko-tarnowskiego*, „Poranik Językowy” 1979, z. 4, s. 172–189.

⁸ W pracy posługuję się uproszczonym zapisem ortograficznym (np. nie uwzględniam samogłosek ścieśnionych), ponieważ dla powyższych rozważań zagadnienia XVI-wiecznej grafii i fonetyki są nieistotne.

jelenia gębka 'jeleniak sarni, grzyb z rodziny truflowatych' (łac. *Elaphomyces granulatus*); SłXVI z Siennika: „Też to czerwone mocnie stanowią gdy *ielenią gębkę* drobno skraiawszy ciepło spiwem wypieesz”. Owocniki tego grzyba mają kształt kulistych, porowatych orzeszków o średnicy około 3 cm. przypominających nozdrza jelenia.

kobyła miętka 'mięta długolistna' (łac. *Mentha longifolia*); SłXVI z Falimirza: „druga iest miętka pola którą zową *kobyła miętka*”, „Weźmi połynu / miętki basamite / to iest *kobyley miętki*”. Nazwa może mieć związek ze znacznymi rozmiarami rośliny (gałęzista łodyga osiąga nawet 1 m. wysokości); por. *kobyła* 'coś wielkiego, niezgrabnego' (SEB)⁹.

kobyli szczaw 'szczaw tępolistny' (łac. *Rumex obtusifolius*) SłXVI z Falimirza: „Nasienie *kobylego szczawiu* ma w sobie cierpność dosyć znakomitą”. Nazwa może być motywowana dużymi rozmiarami rośliny (nawet 1,2 m wysokości); por. *kobyła miętka*.

koni ogon, też *koński ogon*, też *kotczy ogon* lub *końska grzywa* 'skrzyp polny' (łac. *Equisetum*); SłXVI z Siennika: „Przęsłka / *kotcze ogony*”, z Mączyńskiego: „Equisetum, Herba. Quidam vocant *kotczy ogon*”, z Marcina z Urzędowa: „zową Polacy to ziele *Koni ogon*, bo ma wielką podobę z włosy *koniego ogona*, zwłaszcza gdy iest wielkie”, z Mączyńskiego: „Equiselis, Herba, *końska grzywa*”; ze względu na wiechowaty pokrój całej rośliny.

konop włoska 'rącznik pospolity' (łac. *Ricinus communis*); SłXVI z Siennika: „Kleszczowina / *Konop włoska* / Ricinum Cataputia”; nazwana tak w odróżnieniu od prawdziwej *konopi*.

kotcze ziele 'czyścica storzyszek' (łac. *Clinopodium vulgare*); SłXVI z Mączyńskiego: „Lesny poley albo lesna szałwia / albo *kotcze ziele*”. Cała roślina jest miętko owłosiona; skojarzenie z kocią sierścią wydaje się tu oczywiste.

martwa pokrzywa 'jasnota biała' (łac. *Lamium album*); SłXVI z Siennika: „*Marthwa pokrzywa* / Galiopsis, Todt nesselien”, z Calepina: „Laminum – *Pokrzywa martwa*”. *Martwa* stąd, że roślina, choć swoim wyglądem przypomina pokrzywę, nie parzy¹⁰.

⁹ A. Brückner, *Słownik etymologiczny języka polskiego*, Warszawa 1974 (dalej skrót: SEB).

¹⁰ Por. też: A. Spólnik, *O jednym ze sposobów nazywania roślin*, [w:] *Prace Językoznawcze V. Rocznik Naukowo-Dydaktyczny*, z. 104, pod red. M. Zarębiny, Kraków 1986, s. 76.

szczepty czosnek 'czosnek zielonawy' (łac. *Allium oleraceum*); z Siennika: „sectile porrum, *Szczepty czosnek* albo łuk / por isz sie łatwie główka yedna od drugiey szczepa”.

żabie gronka – nazwa odpowiada dwu desygnatom: 1. 'połocznik nagi; roślina z rodziny goździkowatych przypominająca swoim pokrojem żabi skrzek' (łac. *Herniaria glabra*), 2. 'ambrozja; roślina, której silnie ulistnione łodygi dają złudzenie pokrytych, jakby posypanych żabim skrzekiem' (łac. *Ambrosiana mexicana*); SłXVI z Siennika: „*Żabie gronka* / *Polygonum minus*. V.C. Millegrana”, „Boży byt ziele, *ambrosia*, rodzaj roślin, którego gatunki *żabie gronka*, posypek”.

2. Nazwy utworzone od kształtu różnych części rośliny

2.1. Nazwy utworzone od kształtu kwiatów lub kwiatostanu

brat z siostrą 'fiołek trójbarwny' (łac. *Viola tricolor*); SłXVI z Siennika: „*Brath z siostrą*”. Kwiaty tej rośliny mają górne płatki fioletowe, zaś boczne i dolne – żółte (tak, jakby jeden kwiat składał się z dwu).

czubek benedyktyński lub *czubek turecki* 'drapacz lekarski' (łac. *Carduus benedictus*); SłXVI z Siennika: „Barnardynek / *Turecki czubek* / *Czubek benedyktyński* / *Carduus benedictus*, *Cardobendictenkraut*”. Kwiatostany otoczone są błoniastymi, kolczastymi okrywami przypominającymi nakrycie głowy, np. kaptur lub szyszak.

kaczy nos 'pałka szerokolistna; bylina z rodziny pałkowatych' (łac. *Typha latifolia*); SłXVI: „De carice Rogoz qui dicitur *kaczynosz*”. Drobne kwiaty tej rośliny skupiają się na końcach pędów w grube wojłokowate brązowe kolby przypominające dziób.

koźla broda lub *kozia broda* – nazwa odpowiada dwu desygnatom: 1. 'kozibród łąkowy; roślina wysoka, sztywna, zwieńczona koszyczkiem kwiatowym przypominającym kozią brodę' (łac. *Tragopogon pratensis*), 2. 'skorzonera; roślina o łodydze nieco wełnistej, gęsto ulistnionej, zwieńczonej koszyczkami kwiatowymi, przypominającymi kozią brodę' (łac. *Scorzonera hispanica*); SłXVI w obu znaczeniach z Małczyńskiego: „*Tragopogon Latine*, *Hirci barba*, *Koźla broda*”, „*hirci barba*, *barbula hircina* / *Kozia broda* / ziele yest”.

królewski kwiat 'narcyz' (łac. *Narcissus*); SłXVI z Siennika: „*królewski kwiat* *Narcissus*”; ze względu na kwiaty z tzw. przykoronkiem.

pawie ziele 'rdest ostrogorzki' (łac. *Polygonum hydropiper*); SłXVI z Mączyńskiego: „Piperitis alias siliquastrum et per sacaria herba, Ziółko przy kałużach rosnące (...), barzo gorskie / wodny pieprznik, *Pawie ziele*”; ze względu na kwiaty zebrane w luźne postrzępione kłosa przypominające pióra.

wilcze bobki 'jeżogłówka gałęzista' (łac. *Sparganium erectum*); SłXVI z Calepina „Sparganion – *wilcze bobki*”; zapewne od niewielkich okrągłych i kolczastych kwiatostanów; por. też: *wilczy* 'groźny, okrutny', *bobki* 'odchody zwierzęce w kształcie niewielkich kulek'.

wołowe oko – nazwa odpowiada dwu desygnatom: 1. 'rumian żółty' (łac. *Anthemis tinctoria*), 2. 'złocien właściwy' (łac. *Chrysanthemum leucanthemum*); SłXVI z Falimirza: „*WOłowe oka* list maia iako koriander rozdzielone”, z Calepina: „Buphthalmus – Panny mariey zelie, herbario: *wołowe oko*”, z Siennika: „Świętoyański kwiat / *Wołowe oko* / książki”, z Marcina z Urzędowa: „ziele podobne ku oku wołowemu”; zob. też inną motywację semantyczną w zestawieniach, które w swoim składzie mają rzeczownik *oko*: *wronie oko* i *żabie oczka*.

zajęcza rzepka 'dziewięsił pospolity' (łac. *Carlina vulgaris*); SłXVI z Siennika: „Dziewięsił czarny / albo *Zajęcza rzepka*, Chameleon niger”; od okrytych kolcami koszyczków kwiatowych przypominających *rzep* 'koszyczek łopianu lub ostu okryty czepliwymi łuskami'.

2.2. Nazwy utworzone od kształtu owoców lub owocni

bociani nos, też *żorawi nos*, też *bocianie ziele* 'bodziszek pospolity' (łac. *Geranium primum*); SłXVI z Marcina z Urzędowa: „*Żorawie* albo *Bocianie nosy*. To ziółko ma listki jako maczek polny, kwiatki z czerwona brunatne, a dy okwitną strączek bywa jako *żorawi nos*”, z Siennika: „*Bocianie noski* / *Geranium primum* / cf. *bocianie ziele*”, z Mączyńskiego: „*Geranium herba*, *Bocianie ziele* albo *Bociani nos*”. Dojrzałe owoce tej rośliny rozpadają się na pięć dziobkowato wydłużonych, jednonasiennych rozłupek.

ogórek ptaszy lub *ogórek niedźwiedzi* 'roślina z rodziny dyniowatych o owocach podobnych do małych ogórków, które po dojrzeniu pękają, wyrzucając nasiona z sokiem' (łac. *Ecballium elaterium*); SłXVI z Siennika: „*Niedźwiedzy ogorek* / *ptaszy ogorek* / Cucumer syleustris”.

ośli ogórek – nazwa odpowiada dwu desygnatom: 1. ‘tykwa pospolita’ (łac. *Legenaria vulgaris*), 2. ‘kolokwinta; śródziemnomorska roślina z rodziny dyniowatych’ (łac. *Citrullus colocynthis*); SłXVI: „Bryonia, herba zielie na którym korby yako banie”, z Marcina z Urzędowa: „*Ośli ogórek*. Po polsku też zową Aptekarze (...) te Koloquenty jabłka zamorskie, lesny korbs”; ze względu na kształt owoców przypominających ogórki.

wronie oko ‘czworlist pospolity’ (łac. *Paris quadrifolia*); SłXVI z Miechowity: „Roscie tam Kuczylabuha ziele: ktore v nas *wronie oko* zową”. Genetycznie nazwa pochodzi od niebieskoczarnych, kulistych lśniących – przypominających oko – owoców, osadzonych pojedynczo na łodyżce zwieńczonej czterema listkami. Średniowieczni zielarze z różnych rejonów Słowiańszczyzny zwali to ziele *oculus corvi*¹¹, więc zapewne mamy tu do czynienia z kalką językową.

2.3. Nazwy utworzone od kształtu liści

Liście mogą przypominać swoim wyglądem język, np.:

jeleni język też *jeleni języczek* ‘języcznik zwyczajny’ (łac. *Phyllitis scolopendrium*); SłXVI z Falimirza: „*Jeleni ięzyk* ziele sledzionę naprawia”, „Też gdy korzenie piotruszczane z nasieniem włoskiego kopru / z *ielenim ięzyczkiem* w piołynowey wodcze a tego sie będziesz napijał dla żoltey niemoczy ktora pochodzi s strony sledziony”; roślina o zimotrwałych języczkowatych, równowąskich liściach osiagających długość 15–60 cm i szerokość 3,5–6 cm.

języczek gęsi lub *gęsi język* ‘cykoria podróżnik’ (łac. *Cichorium intybus*); SłXVI z Mączyńskiego: „Cichorea et Chichoreum herba, Cikorea, niektórzy zową *yęzyczek gęsy* / Podróżnik własey”, „Seris vulgo Endivia albo *gęsi yęzyczek*”, z Mymera: „Endivia. Gensetzung. *Gęsi ięzyk*”; ze względu na małe, języczkowate liście.

koński język ‘szczaw tępolistny’ (łac. *Rumex obtusifolius*); SłXVI z Mączyńskiego: „Hippglossa herba, *Koński yęzyk* albo szczaw”; roślina o dużych liściach osadzonych na łodydze sięgającej 1,2 m.

¹¹ H. Chodurska, *Ze studiów nad fitonimami rękopiśmiennych zielników wschodniostowiańskich*, Kraków 2003, s. 31.

psi język, psie języczki – nazwa odnosi się do trzech desygnatów: 1. ‘babka lancetowata’ (łac. *Plantago lanceolata*), 2. ‘farbownik lekarski’ (łac. *Anchusa officinalis*), 3. ‘ostrzeń pospolity lub ostrzeń górski; bylina leśna o pięknych fioletowopurpurowych kwiatach i wąskich liściach’ (łac. *Cynoglossum officinale* lub *Cynoglossum germanicum*); SłXVI z Calepina: „*Pszy iezyk, ięzyczki*”, z Falimirza: „sok tego *psiego ięzyku* z ocztem zmieszany / goij rospadliny y krosty ust y warg”, „weźmi wodki z *psiego ięzyka ziela* / omocz w niey chustkę a przykładay na ranę”, z Marcina z Urzędowa: „*Psi ięzyk*, cynoglossum, ma listki ostre, a kosmate, ięzycowi psiemu podobne”.

wołowy język albo *owczy język* – nazwa odnosi się do dwu desygnatów: 1. ‘miodunka wielka’ (łac. *Pulmonaria officinalis*), 2. ‘marzanka barwierska’ (łac. *Rubia tictorum*); SłXVI z Falimirza: „Buglossum, *wołowy język*, albo wielka miodunka”, z Mączyńskiego: „Buglossa (...) Altera syvestris *Wołowy yęzyk* / albo *owczy yęzyk* / yako zową niektórzi”, z Siennika: „Czerwoni korzeń, aliqui *Wołowi ięzyk*”.

wróble języczki ‘rdest ptasi; roślina o drobnych, języczkowatych liściach gęsto pokrywających łodygę’ (łac. *Polygonum aviculare*); SłXVI z Calepina: „Polygonum – Sporysz aly *wroble ięzyczki*, ruthenis et silisys podroźnik”. Calepinus – jak wynika z przytoczonego cytatu – utożsamia *rdest ze sporyszem*, jednak współczesne źródła botaniczne podają, że *sporysz* to ‘grzyb pasożytny na życie’ (łac. *Claviceps purpurea*).

Liście przypominają też swoim wyglądem nogę lub część kończyny dolnej, np.:

gołębia noga ‘bodziszek gołębi’ (łac. *Geranium columbinum*); SłXVI z Falimirza: „*GOłębia noga* iest troy iedno ktore łacinicy y groecowie zową Amomum / (...) Thrzeci rodzaj tego ziela *gołębiey nogi* ktore zową Anagiros”. Pierzaste, trójdzielne liście mogą być kojarzone z ptasią nogą; por. też łac. *columbinus* ‘gołębi’.

kania noga lub *wronia noga* ‘babka pierzasta’ (łac. *Plantago coronopus*); SłXVI z Falimirza: „Pes milui. *Kania noga*”, z Calepina: „Coronopus – *Wronią noga*”; roślina o mięsistych, jasnozielonych pierzasto lub podwójnie pierzastosiecznych liściach przypominających nogę ptaka.

końskie kopyto – nazwa odpowiada dwu desygnatom: 1. ‘podbiał pospolity’ (łac. *Tussilago farfara*), 2. ‘kopytnik pospolity’ (łac. *Asarum eu-*

ropeum); SłXVI oba przykłady z Falimirza: „Końskie *kopyto* (...) To ziele roscie na mokrych miesthczach (...) kwiat ma żółti, piękny, iasny”, „Vn-gula cababellina [!]. *Końskie kopyto*”. Obie rośliny posiadają duże, tarczowate liście, przypominające kształtem kopyto.

kurze ziele lub *kurza noga* – nazwa odpowiada dwu desygnatom: 1. ‘pięciornik krzewiasty; bylina o żółtych kwiatach, posiadająca liście łodygowe trójlistkowe, głęboko wcinane, kształtem przypominające kurzą stopę’ (łac. *Potentilla erecta*), 2. ‘portulaka oleracea; roślina o mięsistych klinowatołopatkowatych liściach’ (łac. *Portulaca oleracea*); SłXVI z Falimirza: „Bistorta Karczikowie, Przewipęch, *Kurze zielie*”, „Wezmi *kurzego ziele*”, „A wszakoż *Kurza noga* gdy iey kto slusznie poziwa tedy żywot otwiera / bowiem odwilża y stolcze czyni”, „portulaca, to iest *kurza noga* zdrowa iest na zęby”.

pięćperst gęsi ‘pięciornik gęsi’ (łac. *Potentilla anserina*); SłXVI z Falimirza: „Żywokost czerwony iesth ziele podobne ku *pięć perstowi gęsiemu*”. Roślina wytwarza rozetę liści odziomkowych; liście pierzastodzielne, zielone, od spodu srebrzyste; por. *gęsie ziele*.

W nazwach roślin ukrywa się też podobieństwo liści roślin do piór lub innych części ciała zwierząt, np.:

orle pióro ‘wywłócznik skrętoległy; bylina wodna o pierzastosiecznych liściach’ (łac. *Myriophyllum alternifolium*); SłXVI z Siennika: „*Orle pióro* / *Myriophylon alterum*”.

sowia strzała też *sowi zób* ‘krwiściąg mniejszy; roślina o pierzastych, ostro zakończonych liściach’ (łac. *Sanguisorba minor*); SłXVI notuje *sowia strzała* bez przykładu pod *krewnik*. SL¹² potwierdza z Siennika *sowi zób*.

strusiowe pióro – nazwa odpowiada dwu desygnatom: 1. ‘długosz królewski; roślina z rodziny paproci’ (łac. *Osmunda regalis*), 2. ‘podrzeń żebrowiec; roślina z rodziny paprotkowatych’ (łac. *Blechnum spicant*); SłXVI z Siennika: „Błotna Paproć zową też *Strusowe pióro* (...) TA roście przy lesiech / przy płociech / przy rzekach / ma liście iako Strusiowe pióro”, z Calepina: „Blechon – *Strusiowe pióro*”.

¹² S. B. Linde, *Słownik języka polskiego*, t. I–VI, Warszawa 1994–1995 (dalej skrót: SL).

Niekiedy postrzępione, karbowane liście kojarzone są z innymi elementami rzeczywistości, np.:

korbowe ziele 'trybula ogrodowa; roślina z rodziny baldaszkowatych' (łac. *Anthriscus cerefolium*); SłXVI z Mączyńskiego: „Chaerephlion herbae genus, *Korbowe ziele*”; zapewne od pierzastych, postrzępionych, poskręcanych liści, por. *korbowy* 'poskręcany, powykrzywiany'.

korzeń strzałkowy 'blekot pospolity' (łac. *Aethusa cynapium*); SłXVI z Falimirza: „Tho korzenie połacinie zową arteticaria, poczesku *strzałkowe korzenie* / poniemieczku Gicht Kraut / popolsku niemogliśmy go wypisać, bo niewiemi iestli polskie imię iakie ma”; zapewne od – przypominających grot strzały – nagich, trójkątnych liści, 2-3-krotnie pierzastych.

rybna nać 'kocimięta wielokwiatowa' (łac. *Nepeta grandiflora*); SłXVI z Mączyńskiego: „kocia miętka, ziele, niektórzy białą lebiódką, niektórzy *rybną nacią* zową”; ze względu na szorstkie liście przypominające swoim kształtem rybie łuski.

szczybak kędzierzawy 'cykoria podróżnik' (łac. *Cichorium intybus*); SłXVI z Siennika: „*Szczybak kędzierzawy* / Intubus crispa. Krautz Endiwien”; roślina o pierzastych, zatokowo wykrawanych, jakby wyszczerbionych liściach.

2.4. Nazwy utworzone od kształtu łodygi, kłącza lub korzenia

kania przędza 'kanianka lnowa' (łac. *Cuscuta epilinum*); SłXVI z Falimirza: „Wezmi soku boragowego poł kwarty / ieleniego ięzyku / *kaniey przędze* / równo każdego po poł garści”; roślina pasożytnicza o pojedynczej, długiej, nitkowatej, wijącej się łodydze.

kocia szanta 'serdecznik pospolity' (łac. *Leonurus cardica*); SłXVI z Siennika: „*Kocia szanta* / Serdecznik / Cordia”. Nazwa *szanta* na oznaczenie rośliny przejęta została z Czech w XV wieku. Przymiotnik *koci* pochodzi od *kot* 'zwierzę domowe'; prawdopodobnie ze względu na kosmatą, krótko owłosioną łodygę, która jest delikatna w dotyku, jak kocia sierść; por. inaczej *kocia stopka*.

korzeń bykowy 'kokornak powojnikowy; roślina trująca o dużych sercowatych liściach, żółtych lub brunatnych kwiatach wydających nie-

miłą woń' (łac. *Aristológia clemátitis*); SłXVI z Falimirza: „Też naprzeciwo świętego walantego niemocy¹³ / y naprzeciwo paralizowi masć z tego *korzenia bykowego uczyniona*”; od kształtu korzenia wykorzystwanego w celach leczniczych (jako środek moczopędny).

owcza wełna 'roślina z rodziny winoroślowatych' (łac. *Vitaceae*); SłXVI z Mączyńskiego: „Nieyaki rodzaj ziela Agnus castus, zwanego *owcza wełna*”; ze względu na gęsto ulistnioną, wijącą się łodygę, spletaną niczym owcza wełna.

3. Nazwy utworzone od koloru różnych części rośliny

3.1. Nazwy utworzone od koloru kwiatów

biały karuj 'kminek zwyczajny' (łac. *Carum carvi*); SłXVI z Mączyńskiego: „Caros, In officinis Pharmacopolarum carui, *Biały karuy* Cukier yest”; roślina o białych kwiatach i aromatycznych owocach; *karuj* to zapożyczenie z łaciny.

czarna róża 'prawoślaz ogrodowy' (łac. *Althaea rosea*); SłXVI za Siennikiem: „Tedy ślazu s *czarną różą* w wodzie vwarz”; ze względu na purpurowoczarne kwiaty osadzone na wysokiej, sięgającej dwóch metrów łodydze, por. też *rajska róża*.

głowienka modra 'ostróżeczka polna' (łac. *Consolida regalis*); SłXVI z Siennika: „*Głowienka Modra*. *Consolida rubea*, Gulden guntzel”; ze względu na niebieskie kwiaty.

żabie oczka 'niezapominajka błotna' (łac. *Myostis palustris*); SłXVI z Siennika: „Niezapominay mie Barwa / *żabie oczka*”. Roślina występuje na podmokłych łąkach. Ze względu na jaskrawą barwę drobne niebieskie kwiatuszki z żółtym środkiem widoczne są doskonale nawet wśród innych roślin. Jednoznacznie nasuwa się tu skojarzenie z lśniącymi, żabimi oczyma. Niektóre nazwy zawierające w swojej strukturze rzeczownik *oko* mają inną motywację, por. *wołowe oko* czy *wronie oko*.

¹³ SL podaje, że *niemoc świętego Walentego* to 'padaczka'.

3.2. Nazwy utworzone od barwy owoców lub owocni

chebd czarny 'dziki bez' (łac. *Sambucus nigra*); SłXVI z Falimirza: „Zabija ie [muchy] woda warząc *chebd czarny* a nią kropiąc”.

3.3. Nazwy utworzone od ogólnej barwy rośliny

czarna Halena 'aloes' (łac. *Aloes succotrina*); SłXVI z Falimirza: „Który człowiek często pożywa Aloe, to jest *czarney Haleny*, taki zachowa zdrowie swoje na długie czasy”, „Też proch korzenia goryczkowego zmieszany z prochem czarney Haleny / a tego we złe rany płynące puszczać”.

czarne ziele 'przypominający sasanę, dziko rosnący kwiat ciemnofioletowej barwy o kosmatych szaroczarnych liściach i łodydze' (łac. *Pulsatilla nigricanus*); SłXVI z Falimirza: „Vpusciwszy mu krwie dobrze / potym mu wczynić wraczenie dawszy mu *czarnego ziela* z wodką”. Polska nazwa bez wątplenia ma związek z łac. *nigricanus*.

korallowe gniazdo lub *mech korallowy* 'głony stosowane jako lek przeciw glistom' (łac. *Corallina officinalis*); SłXVI Siennika: „*Mech korallowy* / glistne ziele / *Korallowe gniazdo* (...) Mech morski, który z Koralmi roście w morzu”; por. *korallowy* 'podobny kolorem do koralu, czerwony'.

4. Nazwy utworzone od zapachu wydzielanego przez rośliny

czartowe gównno lub *czartowe łajno* 'zapaliczka cuchnąca' (łac. *Ferula alliacea*); SłXVI z Siennika: „Zakurz jej pod nos palonym sukmem (...) albo *czartowym łajnem* ktore w Aptece naydziesz”. Sł z Syreniusza: „*Czartowe łajno*, sok Laserowy dla przykrego zapachu”; roślina z rodziny baldaszkowatych o silnym, odurzającym zapachu czosnkowym.

gwoździkowe ziele lub *polski balsam gwoździkowy* 'kuklik pospolity' (łac. *Geum urbanum*); SłXVI z Falimirza: „Zową then Kuklik *gwozdzykowym ziele* / dla thego isz ma wonią gwoździkową”, „Polski *balsam* dwoiaki iest / ieden iest *gwozdzykowy* / a bowiem ma wonią gwoździkową wsobie”.

kozi parsk 'sit skucina, sit ściśniony lub sit rozpierzchły; roślina z rodziny sitowatych o sztywnych łodygach tworzących gęstą darni' (łac. *Juncus trifidus*, *Juncus compressus* lub *Juncus effusus*). Niewykluczone, że może chodzić o 'czosnek' (łac. *Alium*); SłXVI z Siennika: „*Koziparsk* / *Cepea*. Wild Burtzel”; ze względu na intensywny zapach; por. *parsk* 'woń koźła', 'duszność, parność', stąd *parskać* 'kichać' (SEB).

lebiotka kozia 'lebiotka; roślina o bardzo mocnym, aromatycznym zapachu' (łac. *Origanum heracleoticum*); SłXVI z Siennika: „*Lebiotka Kozia* / *Tragorigainum*”; nazwana tak prawdopodobnie ze względu na skojarzenie zapachu rośliny z intensywną wonią wydzielaną przez kozy.

miętka balsamite 'mięta długolistna' (łac. *Aentha longifolia*); SłXVI z Falimirza: „Wezmi piołynu / *miętki balsamite* / to iest kobyley miętki”; roślina o aromatycznym zapachu; por. *balsam* 'przyjemny zapach', też 'żywica z drzew balsamowych wydzielająca olejek o silnym aromacie'.

różany korzeń 'rozeniec górski' (łac. *Rhodiola rosea*); SłXVI z Marcina z Urzędowa: „*Różany Korzeń* (...) iest ziele, albo lepiej Chrościk, którego korzeń wonia / iako przenawybornieysza Róża”.

5. Nazwy utworzone od zjawisk ruchowych

wysuki ogrodne – nazwa odpowiada dwu desygnatom: 1. 'gatunek malwy; roślina po przekwitnięciu wysypuje ze specjalnych torebek swoje nasiona' (łac. *Alcea*), 2. 'miechunka rozdęta; cynowobrowoczerwone owoce wydają przy potrząsaniu delikatny szelest' (łac. *Physalis alkekengi*); SłXVI z Falimirza: „Alki albo *wysuki ogrodne* iest ziele podobne niajako psinka w włosności”; por. stp. *wysuć* 'wysypać coś'.

6. Nazwy utworzone od właściwości magicznych bądź leczniczych

babia rzyć 'mikołajek polny' (łac. *Eryngium campestre*); SłXVI z Falimirza: „Też korzeń mikołajkow zową go *babia rzyć* / gdy będzie tak surowo iedzony, zastanawia męszcziznam nasienie przyrodzone”. *Rzyć*

– to staropolska nazwa oznaczająca ‘tyłek, zadek’. W medycynie ludowej stosowano tę roślinę jako środek antykoncepcyjny i stąd zapewne nazwa.

brodawczane ziele ‘nagietek lekarski’ (łac. *Calendula officinalis*); SłXVI z Falimirza: „Theż gdy sokiem iego /miesiączka/ będziesz namazował brodawki/ spada je precz/ a dla tego niektórzy zową ie *ziele brodawczane*”.

ducha świętego korzenie ‘dzięgiel leśny’ (łac. *Angelica silvestris*); SłXVI za Mączyńskim: „Jest nieyacie ziele ktore teras Angeliką zową / *Ducha świętego korzenie* albo *Dzięgiel*”. Nazwę potwierdza SL pod *dzięgiel*: „rośnie w lasach, ma moc lekarską”. Nawiązanie do symboli religijnych wynika z przypisywanych roślinie już od najdawniejszych wieków różnych właściwości leczniczych i magicznych. *Dzięgiel*, zwany też *angeliką* stosowano jako łagodny środek moczopędny, napotny, wykrztuśny, uspokajający, łagodzący nerwobóle; zawieszony u powały miał chronić dom przed pożarem i uderzeniem pioruna.

dymionne ziele ‘aster gawędka’ (łac. *Aster amellus*); SłXVI za Marcinem z Urzędowa: „Iaskierki (...) drudzy zową Gwiazdeczki (...) niektórzy zową *Dymionne ziele* (...) a to, że ma moc wielką przeciw niemocom Dymionnym”. SL notuje *dymionne ziele*, *dymieniczne ziele*, też *dymienice* ‘gruczoły zaognione pod pachami w pachwinach’. A. Brückner podaje, że *dymię*, *dymionka*, *dymiona* to ‘pachwina’, *dymienica* ‘kiła’, *dymienica* i *dymnica* ‘wrzód w pachwinie’ (SEB).

glistne ziele ‘mech morski’ (łac. *Corallina officinalis*); SłXVI z Siennika: „Mech koralowy / *glistne ziele* /Koralowe gniazdo”; roślinę stosowana jako środek przeciwko glistom.

gromowe korzenie lub *ziele gromowe* ‘szparag lekarski’ (łac. *Asparagus officinalis*); SłXVI z Falimirza: „*Gromowe korzenie* iest ciepłe y suche / Mocz ma otwieraiącą zatkania sledziony y wątroby, y nyrek”, „Korzenie znasienia *ziela gromowego* są pobudzaiące vriny iedno iż są trudne ku strawieniu”. Według wierzeń ludowych ziele to miało chronić dom przed uderzeniem *gromu* ‘pioruna’.

matka zielna ‘bylica piołun’ (łac. *Artemisia vulgaris*); SłXVI z Siennika: „Bylicę niektórzy zowią *matką zielną*, a to dla yey wielkiej mocy”. Roślinie przypisywano moc magiczną, święcono ją wraz z innymi ziołami w dniu Matki Boskiej Zielnej.

morowy korzeń 'podbiał pospolity' (łac. *Tusilago farfara*); SłXVI z Marcina z Urzędowa: „To ziele zową z Niemieckiego *Morowy korzeń* / iż korzeń tego ziela przeciw febrom morowym naszlachetniesze lekarstwo”; zob. też *car ziele*.

pępkowe ziele lub *ziele pępkowe* – nazwa odnosi się do dwu desygnatów: 1. 'przewiercień okrągłolistny' (łac. *Bupleurum rotundifolium*), 2. 'roślina z rodziny baldaszkowatych niewystępująca w Polsce' (łac. *Smyrnium perfoliatum*); SłXVI z Falimirza: „Vrocznik iest ziele podobne *zielu pępkowemu*”, z Siennika: „*Pępkowe ziele* abo obieży swiat (...) *pępkowe ziele* albo pępownik”, „Perfoliata, *Pępkowe ziele*, pępownik”. Sł z informacją, że roślina leczy naruszony pępek.

piołun glistny 'bylica glistnik' (łac. *Artemisia cina* Berg); SłXVI z Siennika: „*Piołun glistny* / semen sanktum. Wurmkraut”; stosowany jako lek przeciw robaczycy.

płatne korzenie lub *płatdzień indyjski* 'imbir lekarski' (łac. *Zingiber officinale*); SłXVI z Siennika: „*Płatne korzenie* / albo *Płatdzień Indyjski* / Secacul officinarum”; zapewnia płodność; też afrodyzjak.

przymiotowe ziele 'starzec Jakubek; bylina z rodziny złożonych o kwiatach przypominających rumianek' (łac. *Senecio jacobea*); SłXVI z Siennika: „Iacuba S. kwiat / szukay *przymiotowe ziele*”. Sł z przykładem z Syreniusza: „ziele to choroby przymiotne i zarażliwe odpęda”; *przymiotna choroba* 'choroba zakaźna, epidemiczna'.

rozłup kamienny 'skalnica ziarenkowata' (łac. *Saxifraga granulata*); SłXVI z Falimirza: „*rozłup kamienny* ma też mocz rozpędzającą / y wypadzającą vriny”. Roślinie przypisywano moc kruszenia kamienia nerkowego. W rzeczywistości żaden z gatunków *tomikamienia* nie posiadał obiegowo przypisywanych mu właściwości¹⁴.

wsze ziele – nazwa odpowiada dwu desygnatom: 1. 'gnidosz¹⁵' (łac. *Delphinium staphisagria*), 2. 'wawrzynek wilcze łyko' (łac. *Daphne mezereum*); SłXVI z Siennika: „*Wsze ziele* / Gnidosz / Staphisagria (...) To

¹⁴ Traktowanie roślin jak amuletów mających zapewnić zdrowie, powodzenie, szczęście znane jest już od czasów starożytnych. Równie długą tradycję ma wykorzystywanie ziół w leczeniu najróżniejszych chorób. Trzeba jednak pamiętać, że w świetle współczesnej wiedzy medycznej wiele nazw nawiązujących do właściwości leczniczych rośliny nie ma już żadnego naukowego uzasadnienia; por. na ten temat: H. Chodurska, *Ze studiów...*, s. 318.

¹⁵ Nazwę *gnidosz* stosuje się dzisiaj dla różnych gatunków określanych jako *Pedicularis* L.

ziele z dalekich stron do naszych ogrodów przyszło”, z Mączyńskiego: „*agria herba est, Wsze ziele albo wilcze łyko albo korzeń*”. Obie rośliny stosowane były jako środek przeciwko wszom i gnidom.

wszywy kopr ‘kłobuczka pospolita’ (łac. *Torilis japonica*); SłXVI z Falimirza: „*VSzywy kopr* iesth ziele maiące listh podobny thrłytczowemu zielu”; roślina zwalczająca gnidy i wszy.

ziele maciczne ‘złocień maruna’ (łac. *Chrysanthemum parthenium*); SłXVI z Falimirza: „Na niemoczy macice Wodka (...) z *ziela Macicznego*”; roślina stosowana w chorobach kobiecych.

7. Nazwy utworzone od przeznaczenia i przydatności rośliny

7.1. Nazwy wskazujące na użyteczność rośliny

chłodek zajęcowy, też *domek zajęcowy*, też *pałac zajęczy*, też *zajęcze ziele* ‘jastrzębiec gałęzisty’ (łac. *Hieracium minus*); SłXVI z Siennika: „Niektórzy zową to ziele *domkiem zaięcowym* / A drudzy *chłodkiem zaięcowym*”, EIH 35: „*Chłodek zajęczy* się nazywa, bo broni zająca od melankolijej, który z urodzenia jest melankolik”.

czerwony korzeń ‘marzanka barwierska’ (łac. *Rubia tinctorum*); „SłXVI z Siennika: „*Alcibiadon – Czerwoni korzeń*, aliqui Wołowi iezyk”; kłącza zawierają czerwony barwnik wykorzystywany w barwierstwie.

farbownik jajecznicza ‘janowiec barwierski’ (łac. *Genista tinctoria*); SłXVI z Siennika: „*Zółcień / Farbownik Iaiecznicza / KręcZYna. Flos tinctorius*”; dostarcza żółtego barwnika.

gęsi groch ‘wyka ptasia’ (łac. *Vicia cracca*); SłXVI z Siennika: „*Gęsi groch / Orobus, Eruum Genszwicken Erwen*”; roślina pastewna.

gęsie ziele ‘pięciornik gęsi’ (łac. *Potentilla anserina*); SłXVI z Marcina z Urzędowa: „*Argentina, anserina, Srebrnik, Gęsie ziele*. To ziele zową od gęsi/ iż gęsi barzo rady ie iedzą”.

gołębie ziele ‘werbena’ (łac. *Verbena officinalis*); SłXVI z Marcina z Urzędowa: „*Werbena, Koszyszko Mąż*, niektórzy zową *Zeleźnik*. (...) Zową ie też *gołębim zielem* / iż *gołębiczki* rady w nim siadaią”.

jeleni trunk ‘sierpik barwierski; pospolite ziele rosnące w zaroślach i lasach’ (łac. *Serratula tinctoria*); SłXVI z Falimirza: „*Herba sulonum*.”

Ileni trunk"; z niem. *Trunk* 'napój, napitek', zamiast późniejszego *trunek* z rozpowszechnionym w polszczyźnie formantem *-unek* zamiast *-unk*; kulistawojajowate koszyczki kwiatowe zatrzymują wodę.

kocia mięta lub *kocia miętka* 'kocimiętka' (łac. *Nepeta L.*); SłXVI z Siennika: „*Kocia miętka* / Gattaria /vulgo Nepeta, Katzen Kraut”; SL z Syreniusza: „*Kocia miętka*, kotki jej bardzo rade pożywają”; SL z Mączyńskiego: „*kocia miętka*, ziele, niektórzy białą lebiodką, niektórzy rybną nacią zowią”; intensywny zapach tej rośliny zwabia koty.

kocia stopka 'koniczyna polna' (łac. *Trifolium arvense*); SłXVI z Falimirza: „*Kocia stopka* / Koteczki”. Przymiotnik *kocia* ma tu związek z rzeczownikiem *kot* w znaczeniu 'kostka napiętkowa u nogi cielęcej, końskiej'. SES¹⁶ podaje, że nazwa *kot* obejmowała w dawnej polszczyźnie różne rośliny wykorzystywane jako pasza dla koni i bydła; por. *kocia szanta*.

konikowy kwiat, też *konikowe ziele* 'nostrzyk żółty i nostrzyk biały' (łac. *Melilotus officinalis* i *Melilotus albus*); SłXVI z Calepina: „Sertula – Otylia, nozdrzek zołti: item *konikowy kwiat*”, z Marcina z Urzędowa: „IEST chróścik na łokciu długi (...) którego liście iako v *Konikowego ziela*”; roślina pastewna, stosowana głównie jako karma dla koni.

ptasze gniazdo też *srocze gniazdo* 'pasternak polny' (łac. *Daucus carota*); SłXVI z Falimirza: „naprzeciwko dychawiczi z zimney przyczyny iesth dobre *pthasze gniazdo* / gdy będzie uwarzone kwiecie iego w winie z figami”, „Pasternak polny, to iest polna marchew / albo *srocze gniazdo*”; nasiona tej rośliny stanowią pokarm dla ptaków.

świętego Jana chleb 'szarańczyk strąkowy' (łac. *Ceratonia siliqua*); SłXVI z Calepina: „Ceratonia – *Świętego iana chlieb*”. Nazwa pochodzi od mięsistych jadalnych strąków, stanowiących pokarm głównie dla zwierząt, a w sytuacjach szczególnych – również dla ludzi.

wyka końska 'bylina z rodziny motylkowatych' (łac. *Vicia L.*); SłXVI z Siennika: „*Wyka Końska* / Vicia / Wyken”; stosowana jako pasza dla bydła.

¹⁶ F. Sławski, *Słownik etymologiczny języka polskiego*, Kraków 1983 i nast. (dalej skrót: SES).

7.2. Nazwy wskazujące na nieużyteczność rośliny

Do grupy tej należą przede wszystkim rośliny trujące i odurzające oraz rośliny odznaczające się małą wartością użytkową. Zazwyczaj to człon określający wnosi element wartościujący: przymiotniki *czartowy*, *piekielny*, *wilczy* występują w znaczeniu 'trujący, jadowity', *lisi* – 'fałszywy, pozorny', *psi* – 'mało wartościowy, byle jaki', np.:

czartowe ziele lub *piekielne ziele* 'tojad' (łac. *Aconitum* L.); SłXVI z Siennika: „*Piekielne ziele, czartowe ziele*”; ze względu na silnie działającą truciznę, którą zawiera roślina.

lisia róża 'tojad' (łac. *Aconitum* L.); SłXVI z Siennika: „*Lisia Róża* mniejsza y większa / *Aconitum*”; roślina silnie trująca, jej kwiaty zebrane w gęste grona do złudzenia przypominają różyczki.

psi len 'lnica pospolita' (łac. *Linaria vulgaris*); SłXVI z Siennika: „Weźmi Pyołynu / Ruty / *Psięgo lnu* / Ty wszystkie zioła (...) połóż pod pościel”. Sł podaje „lnu podobna roślina i z niej także jak ze lnu przędziwo bywa; przymiotnik *psi* podkreśla niewielkie wartości użytkowe.

psie gwoździki 'mydlnica lekarska' (łac. *Saponaria officinalis*); SłXVI z Calepina: „Polne gwoździki (...) *Struthium* – *Lilia*, albo gwoździki polne albo *psie gwoździki*”; dziko rosnąca roślina z rodziny goździkowatych o niepozornych białych kwiatkach.

psie wiśnie 'miechunka rozdęta' (łac. *Physalis alkakengi*); SłXVI z Calepina: „*Solanum* – *Psinki*, *psie wiśnie*. *Moszenki*”, z Siennika: „*Psie wiśnie* albo *miechunki*”. Roślina z rodziny psiankowatych o dzwonkowatych brudnobiałych kwiatkach hodowana jako roślina ozdobna dla cynobrowoczerownych kielichów, które nieco przypominają wiśnie.

wilcze tyko – nazwa pojawia się na oznaczenie różnego typu roślin trujących (łac. *Daphne mezereum* lub *Delphinium stahisagria* oraz *Euphorbia* L.); SłXVI z Falimierza: „Iest dwojaki *wilcze tyko* / jednoż najlepsze na kthorim iest wiele liscia podobnego lisciu oliwnemu albo trochę cien-sze liscie *wilczego tyka*”, z Mączyńskiego: „*agria herba est, Wsze ziele* albo *wilcze tyko* albo *korzeń*”; por. też *wsze ziele*.

wilczy mlecz lub *czartowe mleko*, także *psie mleko* 'wilczomlecz' (łac. *Euphorbia* L.); SłXVI z Mączyńskiego: „*wilcze mleko* albo *tyko* / *ziele* iest” lub „*Wolffsmilch* po niemiecku / *wilcze mleko ziele*”; od trującego mlecznego soku wydzielanego przez rośliny.

wilczy groch, też *wilcze ziele* 'wilczyzna, roślina z rodziny motylkowatych o niejadalnych owocach' (łac. *Ononis L.*); SłXVI z Siennika: „weźmi korzenia z *Wilczego grochu* / ktore Lacinnicy Remora i ononis rzekaia”. A. Spólnik *wilczym grochem* nazywa 'cieciorkę pstrą' (łac. *Coronilla varia*), podając, że przymiotnik *wilczy* wskazuje na małą użyteczność rośliny¹⁷.

8. Nazwy utworzone od miejsca występowania rośliny

kamienna rząska 'skalnica naprzeciwlistna' (łac. *Saxifraga oppositifolia*); SłXVI z Siennika: „*Kamienna rząska* / Polytrichon, Rotsteninbrech”; bylina z rodziny skalnicowatych tworząca gęste – niczym wodna rzęsa – darnie; porasta głównie wilgotne, wapienne skały.

leśny len 'lnica pospolita' (łac. *Linaria vulgaris*); SłXVI z Mączyńskiego: „Osiris ost herba alias urinalis et linaria *Lesny len*”; dziko rosnąca roślina o właściwościach podobnych do lnu.

leśny polej 'dyptam pospolity; bylina z rodziny rurowatych, której kwiaty wydzielają olejki eteryczne zapalające się na słońcu' (łac. *Dictamnus albus*); SłXVI z Mączyńskiego: „Dictamus vel dictamum, *Leśny polej*. quidam Peoniam maiorem, quidam Diptan vocant”; roślina leśna; SEB podaje, że *polej* 'rodzaj mięty' jest XV-wiecznym zapożyczeniem z niem. *Polei*; por. też *gęsi polej*.

litewskie korzenie lub *moskiewskie korzenie* 'rabarbar lekarski' (łac. *Rheum officinale*); SłXVI z Marcina z Urzędowa: „Litewskie albo *Moskiewskie korzenie*”; przyniesiony na tereny polskie z Rusi.

łuk polny 'czosnek zielonawy' (łac. *Alium oleraceum*); SłXVI z Falimira: „*Łuk polny* kazi ciało / abowiem ie drze y gryzie”. Chodzi tu o dziko rosnącą bylinę z rodziny liliowatych. SEB podaje, że na oznaczenie niektórych odmian czosnku Słowianie przejęli *łuk* z niem. prasłowa *Lauch*. W polszczyźnie wyraz ten znany był jeszcze w XVII wieku, choć już stopniowo od XVI stulecia zamiennie stosowano nazwę *por*; por. *szczerpły czosnek*.

¹⁷ A. Spólnik, *O jednym ze sposobów...*, s. 78.

mech wodny 'rzęsa drobna' (łac. *Lemna minor*); SłXVI z Marcina z Urzędowa: „*Lens palustris, Phacos palustris, Mech wodny* albo Dzie-rzęga”. Roślina, gęsto porastająca powierzchnię wody, swoim pokrojem przypomina mech.

mech studzienny albo *włoski studzienne* 'roślina z rodziny paprotkowatych, prawdopodobnie paproć koloru brązowego pokryta włoskami?' (łac. *Adiantum capillus?*); SłXVI z Falimirza: „Matki bożey włoski, Pandecta z ianem mezue mówią (...) iżby były ty *włoski studzienne* / a niektórzy powiediaią yżby były *mchem studziennem* albo koriandrem studziennym”; rośnie na skalnym podłożu.

murna ruta, kamienna rutka, skalna rutka – nazwa odpowiada dwu desygnatom: 1. 'zanokcica skalna, paproć rosnąca na skałach i murach' (łac. *Asplenium trichomanes* lub *Asplenium ruta-muraria*), 2. 'roślina z rodziny pokrzyw porastająca skaliste tereny' (łac. *Capillus veneris*); SłXVI z Siennika: „*Kamienna* albo *skalna ruta*”, „*Murna ruta*, (...) Matki Bożey włoski”, „*Capillus veneris, harbae species, Murna ruta* ale własniey Matki Bożej włoski”.

żabi kwiat 'pępawa dwuletnia' (łac. *Crepis biennis*); SłXVI z Marcina z Urzędowa: „Mlecz świni / Pysk świni / *Żabi kwiat*”; występuje na miejscach podmokłych, chętnie odwiedzanych przez żaby (człon *żabi* wyraża kategorię „miejsce” na zasadzie metonimii).

9. Nazwy wiążące się z okresem dojrzewania i kwitnienia

dziębre noski, zob. *bociani nos*; SłXVI *dziembrenoszki*. Przymiotnik *dziębre* A. Brückner łączy z czasownikiem *ziębić* (SEB). Nazwa wzięta się stąd, że roślina kwitnie do późnej jesieni.

marcowy kwiat 'szafirek' (łac. *Muscari L.*); SłXVI z Marcina z Urzędowa: „słowo to Hyacyntus iest pospolite Kwiatu Koszaycowemu / Leliiey biały / y *kwiatu Marcowemu*”; bylina cebulkowa z rodziny amarylkowatych, kwitnąca niebiesko wczesną wiosną.

świętego Jakuba kwiat 'starzec Jakubek; bylina z rodziny złożonych o kwiatach przypominających rumianek' (łac. *Senecio jakobea*); SłXVI pod *kwiat* z Siennika: „Zową też łomignat ś. *Iakuba kwiatem*”, „Łomignat ziele, s. *Iakuba kwiat*, iż o tym czasie pięknie żółto kwitnie”.

świętego Piotra ziele lub *świętego Piotra łysina* 'komonica skrzydła-

tostrąkowa' (łac. *Lotus corniculatus*); SłXVI z Falimirza: „Czartowe żebro, Komonica, sw. *Piotra ziele, Łysina*”, z Siennika: „*S. Piotra ziele* albo *Łysina*”; roślina zakwitająca pod koniec czerwca, posiadająca na długiej szypułce jasny kwiatostan 1–2 kwiatowy.

świętej Marii Magdaleny kwiecie 'bylina z rodziny kozłkowatych; kłącze tej rośliny zawiera aromatyczny olejek stosowany w lecznictwie' (łac. *Valeriana celtica*); SłXVI z Siennika: „Narda francuska albo niemiecka. *Römscher narden marien magdalenen blumen*”; ze względu na czas kwitnienia.

świętojański kwiat 'złocien właściwy' (łac. *Chrysanthemum leucanthemum*); SłXVI z Siennika: „*Świętojański kwiat / Wołowe oko / książki*”; zakwita pod koniec czerwca.

10. Nazwy dwuznaczne

10.1. Nazwy o niepewnej bądź wątpliwej motywacji

Niektóre zestawienia nie dają się w sposób jasny i oczywisty tłumaczyć, a możliwości interpretacyjne wydają się często mocno zróżnicowane, np.:

białe ziele 'sporysz' (łac. *Claviceps purpurea*) lub 'rdest ptasi' (łac. *Polygonum aviculare*); SłXVI z Mączyńskiego: „Ziele zastanawiające krew (...). *Białe ziele / Sporysz* niektórzy zowią”. Przymiotnik *biały* może pojawiać się w nazwie w związku z cechami morfologicznymi obu roślin: wiosną z ciemnego workowatego *sporyszu* wyrastają białawe trzoneczki z czerwonymi główkami, w których zagłębione są owocniki, zaś *rdest ptasi* posiada białawe kwiaty. Niewykluczone, że nazwa może też mieć związek z właściwościami leczniczymi obu roślin. Leczą one trudno gojące się rany, powodują skurcz obwodowych naczyń krwionośnych, są stosowane jako środek tamujący krew przy krwawieniach wewnętrznych, a więc czynią ranę białą, czystą; por. *wróble jęczyzki*.

car ziele 'podbiał pospolity' (łac. *Tusilago farfara*); SłXVI z Marcina z Urzędowa: „*Carz ziele*, Ruski zowią, (...) zowią też *carz ziele* /iakoiby cesarz nad ziółmi dla jego wielkiej nad inszemi ziółmi szlachetności”; SL z tym samym przykładem, także z Kluka: „wieśniacy zowią *car ziele* dla skutów, które niegdyś przeciwko morowej zarazie mu przypisy-

wano". Nazwa może więc pochodzić od ogólnego pokroju rośliny albo od właściwości magicznych¹⁸; zob. też *morowy korzeń*.

gadowe ziele lub *źmijowy korzeń* 'rdest węzownik' (łac. *Polygonum bistorta*); SłXVI za Siennikiem: „Albo *ziele* jelenie y *gadowe* z mlekiem krowim wierć a daway choremu pić”, „Czarnego ziela korzeń z mlekiem zagnawszy, *Gadowego ziela* także”. Nazwa może pochodzić od grubego, wygiętego kłacza, choć właściwszy wydaje się tu związek z mocą magiczną przypisywaną roślinie. Zioła określane mianem *węzownik*, *wężowy*, *źmijowy* traktowano jako amulety odstrasżające żaby, jaszczurki, jadowite węże oraz jako środek przyśpieszający gojenie ran powstałych wskutek ukąszeń¹⁹.

gęsi polej – nazwa odnosi się do dwu desygnatów: 1. 'ożanka czosnkowa' (łac. *Teucrium scordium*), 2. 'tojeść rozesłana, pieniążnik' (łac. *Lysimachia nummularia*); SłXVI z Calepina: „Scordium – *Gęsi polej*”; „Nummularia – Pieniążnik, *gęsi polei*”. Obie rośliny występują w przydrożnych rowach, na mokrych łąkach, nad brzegami wód, a więc tam, gdzie lubią przebywać gęsi. Nazwa może też mieć związek z kształtem liści przypominających nieco gęsią stopę; por. *leśny polej*.

jeleni korzeń, też *jelenie ziele*, też *sarni korzeń* – nazwa odpowiada trzem desygnatom: 1. 'gorysz siny; roślina z rodziny baldaszkowatych' (łac. *Peucedanum cervaria*), 2. 'kokoryczka wielokwiatowa; trująca bylina z rodziny liliowatych' (łac. *Polyginatum multiflorum*), 3. 'komosa wonna' (łac. *Chenopodium botrys* L.); SłXVI z Siennika: „weźmi ruty trzy dragmy / *korzenia ieleniego dwie* (...) to wszystko dobrze z winem wwierciwszy pić”, z Calepina: „Dictamnium, *ieleni korzeń*”, z Mączyńskiego: „Botrys, Herba, Ambrosia, *Yeleni korzeń*”, „Miesiączne pławy wzrusza *korzeń ieleniego ziela*”. Ze względu na wykorzystywane w lecznictwie kłace; być może też przez adideację specyficznego zapachu wydzielanego przez rośliny do woni przypisywanej dzikim zwierzętom.

kurze pizdki 'pierwiosnka wiosenna' (łac. *Primula veris*); SłXVI z Siennika: „*Kurze pizdki* / *Primula veris*”. SW notuje *kurze pizdy* w znaczeniu 'rysunek na pisankach złożony z trzech do siedmiu kresek uło-

¹⁸ Na ten temat szerzej: W. Budziszewska, *Mit a nazwa rośliny*, „Poradnik Językowy” 1972, z. 10, s. 574.

¹⁹ Zob.: H. Chodurska, *Ze studiów...*, s. 105.

zonych wachlarzowato'; *kurza pizda* 'kurzajka, krosta na cieie'. Kwiatostany tej rośliny tworzą wachlarzowate koszyczki na szczytach krótko owłosionych łodyżek. Nazwa może więc pochodzić od kształtu kwiatów albo od właściwości leczniczych; roślinę wykorzystywano bowiem do usuwania brodawek.

lisi ogon 'wilżyna' (łac. *Ononis L.*); SłXVI z Marcina z Urzędowa: „*Lisi ogon*. alij Czartowe zebro (...) Lipka, *Lisiogon*”; SL za Marcinem z Urzędowa: „*lisi ogon*, Niemcy to ziółko zowią moczowe abo stajenne, iż gdy wodę, w której będzie warzone dają koniom pić, którzy mocz nie mogą puszczać, wnet mokrzą”. Być może ze względu na gałęziastą owłosioną – niczym lisi ogon – łodygę. Niewykluczone, że nazwa ma związek z kształtem brązoworudego korzenia zbieranego w celach zielarskich. W wiekach późniejszych nazwę *lisi ogon* zaczęto stosować wobec *janowca*²⁰ i *wyczyńca łąkowego*²¹.

słoneczny groch 'łubin żółty' (łac. *Lupinus luteus*); SłXVI: „*Słoneczny groch* jest bobowej natury. Sieją go dla natłuszczenia ziemie / zwłaszcza wwinicach”. Roślina lubi miejsca suche, nasłonecznione, ale może też od żółtej, słonecznej barwy kwiatów.

wężowy korzeń albo *ziele wężowe* 'starzec nadrzeczny' (łac. *Senecio sarracenicus*); SłXVI z Falimirza: „Jemioły / kwiathu z ziela które zowią *ziele wężowe* / albo *wężowy koreń*”; może od czołgającego się kłącza z długimi podziemnymi rozłogami albo też od mocy magicznej (roślina miała chronić przed ukąszeniem węża).

10.2. Nazwy podwójnie motywowane

Znacznie większą grupę stanowią wieloczłonowe nazwy podwójnie motywowane. Dwuznaczność jest tu założona niejako z góry, a każdy z członów zestawienia wnosi odrębną treść. Za pomocą tego typu nazw informowani jesteśmy jednocześnie o różnorodności, wie-

²⁰ L. Wajda-Adamczykowa, *Nazwa janowiec i jej synonimy*, [w:] *Prace Językoznawcze V. Rocznik Naukowo-Dydaktyczny*, z. 104, pod red. M. Zarębiny, Kraków 1986, s. 96.

²¹ J. Rostafiński, O. Seidl, *Przewodnik...*, s. 224.

łości cech wskazywanych desygnatów. Fitonimy mogą więc pochodzić od:

10.2.1. Od cech anatomicznych rośliny i jej właściwości magicznych bądź leczniczych

babia dupa 'porostnica wielokształtna' (łac. *Marchantia polymorpha*); SłXVI z Calepina: „Consiligio – *Babia dupa*”. Mszak wątrobowiec, roślina o zielonej, wstęgowatej, rozwidlającej się widlasto plesze, z której wyrastają pionowo długie trzonki zakończone parasolikami. Parasoliki mają kształt gwieździsty, a na dolnej stronie ich dziewięciu promieni wyrastają żeńskie narządy płciowe. Narządy męskie ukazują się na tarczках osadzonych na niższych trzonkach. Nazwa pochodzi być może od ogólnego pokroju rośliny oraz przypisywanych jej właściwości magicznych i leczniczych (w medycynie ludowej stosowana była w chorobach kobiecych oraz jako afrodyzjak).

czartowe źebro lub *diable źebro* – nazwa odpowiada trzem desygnatom: 1. 'wilżyna' (łac. *Ononis L.*), 2. 'sierpnica pospolita; roślina o liściach piłkowanych, twardych, często sierpowato zgiętych' (łac. *Falcaria vulgaris*), 3. 'komonica zwyczajna; roślina o sztydłowatych ząbkach kielicha kwiatowego, strąk po przekwitnięciu przybiera barwę czarną' (łac. *Lotus corniculatus*); SłXVI z Marcina z Urzędowa: „Lisi ogon. alij, *czartowe źebro*”, z Falimirza: „Premorfa. *Czartowo źebro*”. Rzeczownik *źebro* pojawia się w nazwie ze względu na kształt żeberkowatych liści bądź strąka, zaś przymiotniki *czartowe* i *diable* nawiązują do magicznej mocy roślin lub ich właściwości trujących. Ogólnie *czartowym źebrem* określano rośliny trujące, a także rośliny wchodzące w skład mieszanek, z których sporządzano napój miłosny.

czyścica czarna 'lnica pospolita' (łac. *Linaria vulgaris*); SłXVI z Siennika. Jest to roślina o działaniu przeczyszczającym, stąd *czyścica*; przymiotnik *czarny* prawdopodobnie ma związek z brodawkowatymi, prawie czarnymi nasionami wytwarzanymi po opadnięciu kwiatów.

dziewięsił czarny 'dziewięsił pospolity' (łac. *Carlina vulgaris*); SłXVI z Siennika: „*Dziewięsił czarny* / albo Zajęcza rzepka, Chamaeleon niger”. Nazwa bezpośrednio wywodzi się od dziewięciu tajemnych, czarodziejskich mocy, które – według wierzeń – posiadała rośliny

na, zaś przymiotnik *czarny* odwołuje się do ciemnej barwy liści oraz łodygi.

lisie jajka, też *księżę jajka*, też *księżę jajca* – nazwa odpowiada kilku desygnatom: 1. 'wielosił błękitny, koziełki' (łac. *Polemonium coeruleum*), 2. 'storczyk męski' lub 'storczyk samiczy' (łac. *Orchis mascula* lub *Orchis morio*); SłXVI z Siennika: „Księżę *iajka*, *lysye iajka*. Koziełki”, „*lisie iajka*, ziele sprawuje chciwość cielesną”, z Calepina: „Księżę *ia-ica* Rączki item *dlonkristowa*”, za Falimirza: „Koziełki to iest *Lisie iajka* / iest ziele ciepłe y wilkie (...) ma listh podobny listhowi Liliowemu”, „Druga osoba tego ziele ktore zową Aaronem też ma podobną własność stymi *Lisiemi iajki* na ty choroby”, „Satyrion – *Księżę iajka*, *lysye iajka*. Koziełki”. Rośliny te wytwarzają podziemne organy zapasowe w postaci jajowatych bulw. W medycynie ludowej stosowano je jako afrodyzjaki. H. Chodurska traktuje nazwy *lisie mądy* bądź *lisie jajka* jako niepełną i niedokładną kalkę łac. *testiculi vupis*²². Ze sferą seksualności człowieka łączonych jest wiele roślin, które wykorzystywane głównie jako afrodyzjaki, przyjmują nazwy uchodzące dzisiaj za niecenzuralne i wyzwiskowe, por. też: *babia dupa*, *babia rzyć*.

papie jajca 'lebiodka pospolita' (łac. *Origanum vulgare*); SłXVI z Calepina: „Conila, sive conile. Olus est cicuttæ similium, quod a Dioscoride Myrrhis apelatur – *Papie iajka*, czyrwona lebiodka”. Lebiodka posiada jajowate, tępe liście, kielich kwiatowy o ząbkach jajowatotrójkątnych, zaostzonych. Roślinę stosowano przy leczeniu niepłodności; por. łac. *myrrhis* 'drzewo dające życie'.

wilczy ogon 'tojeść, roślina z rodziny pierwiosnkowatych o żółtych kwiatach' (łac. *Lysimachia* L.); SłXVI z Siennika: „Tojeść wielka²³, *lysymachia*”, z Calepina: „*Lysimachia* – *Toiesc wielki*. item *bazanowiec*. *wilczy ogon*, item Merkurya”. Wiechowate kwiaty przypominają swoim kształtem ogon, przymiotnik *wilczy* pojawia się w związku z trującymi właściwościami rośliny.

Wśród nazw, które są motywowane i cechami morfologicznymi rośliny, i jej właściwościami magicznymi bądź leczniczymi, sporą grupę

²² H. Chodurska, *Ze studiów...*, s. 172.

²³ Nazwa *tojeść wielki* w XVI wieku pojawia się w odniesieniu zarówno do roślin trujących i odtrutek. Według SEB *tojeść* „od jest, a nie od jadu czy jedzenia nazwane. Roślin czarowniczych nie nazywa się po imieniu, omawia się je przez *to jest* lub *to nie jest*”.

stanowią zestawienia, które w funkcji członu określającego mają imiona znane zarówno ze Starego, jak i Nowego Testamentu, np:

boża trawka 'kozieradka pospolita' (łac. *Trigonella foenum*); SłXVI z Calepina: „*Foenum graceum – Boża trawka*”; SL z Marcina z Urzędowa: „*Boża trawka*, drudzy też krzyżyki zowią”; ze względu na charakterystyczną budowę korony kwiatowej o pięciu niejednakowych płatkach i właściwości lecznicze.

dłonki Krystowe, też *dłoń Boża*, też *dłoń Krystowa* – nazwa odpowiada dwu desygnatom: 1. 'storczyk męski' lub 'storczyk samiczy' (łac. *Orchis mascula* lub *Orchis morio*), 2. 'roślina z rodziny storczykowatych' (łac. *Palma Christi*); SłXVI z Siennika: „*Rączki, Krystusowa dłoń* korzenie ma szerokie iak dłoń z palcy”, „*Dłonki krystowe / szukay Rączki*”, z Falimirza: „*Jesth ziele stego rodzaju które nazywaią dłoń boża*”, „*Satyryon – Księżę iayka, lysye iayka. Koziełki. Rączki dłoń krystowa*”, z Calepina: „*Księżę iaica Rączki item dlonkrystowa*”, „*Jest drugie ziele stego też rodzaju które nazywaią dłoń boża*”. W dawnej polszczyźnie nazwa utrzymała się w związku z kształtem korzeni oraz magicznymi właściwościami przypisywanymi roślinie (chroniła ona dom przed wszelkimi nieszczęściami; por. przysłowiowe *ręka Boska* 'opatrność').

Matki Bożej lnek albo *lnek Panny Maryi* 'lnica pospolita' (łac. *Linaria vulgaris*); SłXVI z Siennika: „*Lnek panny Marijey* albo *matki Bożej*”; ze względu na podobieństwo do lnu i moc powstrzymującą złe siły (stąd odwołanie do *Matki Bożej*).

Matki Bożej włoski – nazwa odpowiada dwu desygnatom: 1. 'zankocica skalna; roślina z rodziny paprotkowatych porośnięta u nasady drobnymi, brązowymi włoskami' (łac. *Asplenium trichomanes*), 2. 'roślina z rodziny pokrzyw, posiadająca na kwiatostanach parzące włoski' (łac. *Capillus veneris*); SłXVI z Falimirza: „*Matki bożej włoski* są podobne w lisciu, lisciu koriandrowemu” oraz z Siennika: „*matki bożej włoski* albowiem czyścą Melankolią”, „*Capillus veneris, harbae species, Murna ruta* ale własniey *Matki Bożej włoski* vide supra”. Ludowy stereotyp przypisywał paprociom nieograniczone właściwości magiczne²⁴, więc wprowadzenie określenia *Matki Bożej* wydaje się tu oczywiste.

²⁴ Por. też: W. Budziszewska, *Mit a nazwa rośliny*, s. 574.

Panny Mariey ziele 'rumian żółty' (łac. *Anthemis tinctoria*) lub 'złocień właściwy' (łac. *Chrysanthemum leucanthemum*); SłXVI z Calepina: „Buphthalmus – *Panny mariey zelie*, herbario: wołowe oko”.

roża Panny Maryjej 'krwiściąg mniejszy' (łac. *Sanguisorba minor*); SłXVI za Marcinem z Urzędowa: „To ziółko iest podobne Biedrzeńcowi Włoskiemu / a zową je Krewnik (...) iż mocno krew zastanawia wszelaką: a dla tego zową po polsku niektórzi *Panny Maryiey Roża*”; od właściwości leczniczych i drobnych czerwonych kwiatków zebranych w kuliste główki; zob. też *sowia strzała*.

10.2.2. Od miejsca występowania i właściwości leczniczych bądź magicznych

żywiec polny 'gojnik drobnokwiatowy; roślina roczna z rodziny wargowych' (łac. *Sideritis montana*); SłXVI z Siennika: „*Zywiec polny* / *Sideritis* / Rott glidkraut”; dziko rosnąca roślina lecznicza przyspieszająca gojenie ran.

10.2.3. Od cech anatomicznych rośliny i jej smaku bądź zapachu

biały kostus 'saussurea' lub 'lepnik zwyczajny; szorstko białawo owłosiona' (łac. *Saussurea lappa* lub *Echinosperrum lappula*); SłXVI z Falimirza: „*Biały Costus* iest nalepszy”; od białawego zabarwienia liści; por. też *costum* z łac. 'wonna roślina do produkcji maści'²⁵.

czarna czemierzyca 'miłek wiosenny' (łac. *Adonis vernalis*); SłXVI z Falimirza: „*Czarna czemierzyca* albo gorzekwiat”, „*Czarney czemierzycze korzenia* w vszy włożone tak przez trzy dni albo noczy (...) głuchosć leczy”; od czarnych kulistych owoców i gorzkiego smaku; por. wspólny dla Słowian *czemier 'jad, którym zatrutowano groty strzał'* (SEB).

czarny bluszcz 'bylica piołun' (łac. *Artemisia vulgaris*); SłXVI z Calepina: „*Artemisia* – Bylica czarna (...) / *Czarny bluszcz*”. Pierwotne znaczenie wiąże się z *bluciem 'pluciem'*, co uwarunkowane jest przykrym smakiem rośliny. F. Sławski rozszerza to wyjaśnienie, wprowadzając

²⁵ J. Sondel, *Słownik łacińsko-polski dla prawników i historyków*, Kraków 1997.

psł. postać **bluščь* 'pluć, wymiotować'; czarny w związku z ciemną barwą całej rośliny (SES).

mieczyk smrodliwy – roślina niezidentyfikowana; SłXVI z Siennika: „*Mieczyk smrodliwy* (...) ma list iakoby Kosaciec ale dłuższy”; zapewne od przykrego zapachu i długich mieczowatych liści.

10.2.4. Od cechy anatomicznych rośliny i jej właściwości użytkowych

gęsia noga 'komosa czerwona' (łac. *Chenopodium rubrum*); SłXVI za Calepinusem: „*Chenopus – Gęssia noga*”; ze względu na barwę rośliny oraz kształt trójkątnych oszczepowatych, nieco ząbkowatych liści przypominających gęsią nogę; chętnie zjadana przez ptactwo domowe.

krowi mlecz 'mlecz zwyczajny' (łac. *Sonchus oleraceus*); SłXV z Siennika: „Ieść *krowi mlecz* / Borak / Miodunki ziele”, „Iesli zęby z bolu pałaią / weźmi wodki łaktukowey / roschodnikowey y *mleczu krowiego*”; roślina stosowana jako pasza dla bydła, zawierająca w liściach i łodydze mleczny sok.

świni mlecz, też *świni pysk* – nazwa odpowiada dwu desygnatom: 1. 'mniszek pospolity' (łac. *Taraxacum vulgare*), 2. 'pępawa dwuletnia' (łac. *Crepis biennis*); SłXVI z Falimirza: „*Świni pysk* iesth ziele ktore roscie na miedzach rado / ma główkhi kosmate / a gdy ie wezmiesz w rękę a dmuchniesz nanie / tedy on mech opierzchnie a główka zostanie iakoby mnich”, „Weźmi (...) mleczu ziele ktore zową *świni pysk* albo pępawa”, z Marcina z Urzędowa: „*Swini pysk* abo mnich”, „*Mlecz świni / Pysk świni / Żabi kwiat*”, z Calepina: „*Clema – Sosnka, mlecz swiny*”. Rośliny zawierają gorzki, biały sok przypominający swoim wyglądem mleko, ale są też wykorzystywane jako pasza dla trzody i bydła.

10.2.5. Od cech anatomicznych rośliny i miejsca jej występowania

kropidłko polne 'wiązówka bulwkowa' (łac. *Filipendula hexapetala*); SłXVI z Siennika: „*Kropidłko polne* / szuk. Orzeszki”. Jest to dziko rosnąca roślina o pierzastych liściach i ząbkowanych, wiechokształtnych kwiatach.

leśny korb 'tykwa pospolita' (łac. *Legenaria vulgaris*) oraz 'kolo-kwinta, śródziemnomorska roślina z rodziny dyniowatych' (łac. *Citrul-*

lus colocynthis); SłXVI z Mączyńskiego: „Colocynthis – *Lesne korby*”. Przymiotnik *leśny* oznacza dziko rosnące rośliny, zaś *korb* ‘bania, dynia’ wskazuje na kształt owoców.

10.2.6. Nazwy utworzone od cech anatomicznych rośliny i czasu jej kwitnienia

świętego Jana głowa ‘diablik pospolity’ (łac. *Dracunculus vulgaris*); SłXV z Falimirza: „Tego diablika albo *świętego iana głowy* żadny człowiek prze jego ostre kąsanie niemoże yeść”. Roślina z rodziny obrazkowatych o różowych kwiatach w kształcie pochwy, z której wystaje żółta kolba przypominająca głowę; kwitnie na Jana.

10.2.7. Nazwy utworzone od kilku cech anatomicznych rośliny

czarny bielon ‘lulek czarny; roślina odznaczająca się nieprzyjemnym zapachem i odstrasającym wyglądem’ (łac. *Hyoscyamus niger*); SłXVI z Falimirza: „Bielon iest zymnego y suchego przyrodzenia, *czarny bielon* iest nagorszy a naszkodliwszy a potym czyrwony”; od białawo-żółtych kwiatów z ciemnymi żyłkami; przymiotnik *czarny* może być tłumaczeniem łac. *niger*.

gołębie gardło lub *ziemny dym* ‘dymnica pospolita; roślina z rodziny makowatych’ (łac. *Fumaria officinalis*); SłXVI z Mączyńskiego: „Capnio, herba *Gołębie gardło* / albo / *ziemny dym*”. Roślina ściele się po ziemi, jej barwa jest przydymiona; szerokojajowate kielichy są kojarzone z głową gołębia.

kozi mlecz ‘chondrilla sztywna’ (łac. *Chondrilla juncea*); SłXVI z Sienika: „Kozimlecz iest troiaki v nas / co go Matthiolus Chondrilla zowie”; roślina zawiera biały sok, a koszyczki kwiatowe zebrane w wiechę przypominają kozią brodę.

10.2.8. Nazwy utworzone od miejsca występowania i smaku rośliny

osłodzicz polny ‘koper włoski’ (łac. *Foeniculum vulgare*); SłXVI z Falimirza: „Chceszli zdrw [!] być (...). Warzony piy *osłodzicz polny*”.

wodny pieprznik lub *wodny pieprzyk* ‘rdest ostrogorzki’ (łac. *Polygonum Hydropiper*): „Piperitis alias siliquastrum et per sacaria herba, Ziółtko

przi kałużach rosnące (...), barzo gorskie / *wodny pieprznik*, Pawie ziele", „Piperitis, alias *wodny pieprzik*".

10.2.9. Nazwy utworzone o czasie kwitnienia rośliny i jej mocy magicznej

świętego Jana ziele lub *świętojańskie ziele* – nazwa odpowiada dwu desygnatom: 1. 'bylica piołun' (łac. *Artemisia vulgaris*), 2. 'dziurawiec zwyczajny' (łac. *Hypericum perforatum*); SłXVI z Falimirza: „Weź kwiatu *świętego Jana ziela*”, z Calepina: „Hypericum – *S. Iana ziele*, zwoneczki, zwonki”. Nazwa rośliny wiąże się z okresem kwitnienia, z obchodami sobótki oraz magiczną mocą przypisywaną roślinie. Rej podaje: „Dzyen s. Jana bylicą się opasać / a całą noc około ogniska skakać”, zaś SEB wyjaśnia: „Roślina czarodziejska, w obchodzie świętojańskim znaczna”.

11. Nazwy niejasne

białe kadzidło '?'; SłXVI z Falimirza: „A ma być *białe Khadzidło* na nocz połykane przeciw tim niedostatkom”.

granowity groch '?'; SłXVI z Górnickiego: „*granowitym grochem* czo gi po Łacinie Cicer zową z daleka dosyć ciskaiącz”.

kiernozi korzeń '?'; SłXVI z Mączyńskiego: „*Kiernozi korzeń ziele* / od którego mszicze psom z vszu precz wypadaią Alii legunt Cynozoon”.

kozia drześć 'tawuła bawolina' (łac. *Spiraea salicifolia*); SłXVI z Sienika: „*Kozia drześć* / Rauunculus candidus minor, Mercenblumen”.

psie rumno '?'; SłXVI z Klonowica: „Bielunem y piołynem tuczył się za gumnem / Podroźnikiem / kobyliłm szczawiem y *psim rumnem*”.

smokowy korzeń – bliżej nieokreślona roślina, prawdopodobnie z rodziny obrazkowatych; SłXVI z Mączyńskiego: „Herba hortensis, *Smokowy korzeń*”.

12. Kalki językowe

chleb świni, *świński chleb* 'groszek bulwiasty' (łac. *Lathyrus tuberosus*); SłXVI z Mączyńskiego: „Cyklaminum, Herba, Ziele yest dwoyokie

/ yedno pospolicie bywa zwano. Panis porcinus, *Swyński chleb*", z Callepina: „Cyklaminus – *chleb szwyny*”.

gniazdo jaskótcze lub *jaskótcze ziele* 'glistnik jaskótcze ziele' (łac. *Chelidonium maius*); SłXVI za Falimirzem: „Też gdi cebulę stłuczysz *zgniazdem iaskótczem* a z miodem będziesz miał dobry plastr na slinogorz”, „Naprzód korzenie *iaskótczego ziela* / ktore połączynie Czelidoniją zową z wodą vwarzony a pity /silną pomocz daie”. F. Sławski uważa, że obie nazwy są kalkami z języka greckiego. Przymiotnik *jaskótcze* urobiono od *jaskółka*, pierwotnie *jaskoła*; psł. **lasta*, **lastovica* (SES).

klaczy szalej 'roślina o właściwościach odurzających; wywołuje napady szału u koni i bydła'; SłXVI: „Hyppomanes *klaczy szaley*”. Sł *szalej nakrapiany* albo *szalej szkapi* 'hippomanes'; por. też łac. *hippomanes* 'narośl na czole nowo narodzonego źrebięcia używana do napojów miłosnych'²⁶.

kozia sałata (łac. *Lactuca caprina*); SłXVI: „Pliniusz też pisze / iż iest rodzaj laktuki ktora roscie bez siania / a tę zowią *kozia sałata*”.

złota nać 'bluszcz pospolity; roślina o złoto-zielonych liściach' (łac. *Hedera helix*); SłXVI z Maczyńskiego: „*Złota nać* ktora sie po ziemi kładzie nie roscie w górę”.

macierza duszka 'macierzanka piaskowa; lecznicza roślina z rodziny wargowych' (łac. *Thymus Serpyllum*); SłXVI z Falimirza: „Niewiasti gdi cierpią niemoc przyrodzoną maia sobie w niey [wrotyczy] vmywać nogi przywarzywszy iey z *macierzą duszką*”. Jest to kalka łac. terminu *matris animula* wprowadzonego w VI w. n.e. przez Izydora z Sewilli²⁷.

macierza duszka rzymska 'tyminanek pospolity' (łac. *Thymus vulgaris*); SłXVI z Falimirza: „Naprzód wezmi serpillum romanum: to iest *macierzey duszki rzymskiej* / stłucz z winem a przyłoż na rane”.

*
* * *

Z przeprowadzonej wyżej analizy semantycznej wynika, że nazewnictwo botaniczne było w przeszłości motywowane różnymi wzglę-

²⁶ K. Kumaniecki, *Słownik łacińsko-polski*, Warszawa 1972.

²⁷ Por. na ten temat: H. Chodurska, *Ze studiów...*, s. 8.

dami. Brano przede wszystkim pod uwagę cechy desygnatu lub jego środowiska przyrodniczego²⁸. Istotną rolę w procesie nominacji odgrywały więc takie czynniki jak: ogólny wygląd rośliny, barwa i kształt kwiatów, kształt owoców, liści lub korzeni, zapach rośliny, miejsce jej występowania, także wartości użytkowe, czas kwitnienia, właściwości lecznicze, magiczne itp. Rozmaitość motywacji semantycznych, swoista otwartość systemu nazewniczego może być przyczyną niejednoznaczności i pomyłek²⁹, szczególnie wówczas, gdy używa się tej samej nazwy dla wielu gatunków. Mnóstwo wątpliwości nasuwa na przykład identyfikacja gatunków rośliny określanej *mleczem*, z uwagi na to, że w dawnej polszczyźnie terminem tym określano wszystkie rośliny z rodziny złożonych, które zawierały tzw. sok mleczny. Wskazywane przez XVI-wieczne zestawienia desygnaty mogą być rozróżniane tylko dzięki przymiotnikowi pełniącemu funkcję członu wyróżniającego, np. *kozi mlecz*, *krowi mlecz*, *świni mlecz* i *wilczy mlecz* – to cztery rozmaite rośliny.

Gdy różnym roślinom są przypisywane identyczne cechy, bezbłędna identyfikacja nie tylko gatunku, ale też rodzaju może okazać się jeszcze bardziej problematyczna. W badanym materiale odnotowano aż 19 zestawień, które odnoszą się co najmniej do dwóch różnych desygnatów: 1) *czartowe żebro* lub *diabie żebro*, 2) *dłonki Krystowe* lub *dłonki Boże*, lub *dłon Krystowa*, 3) *gęsi polej*, 4) *końskie kopyto*, 5) *koźla broda* bądź *kozia broda*, 6) *kurze ziele* lub *kurza noga*, 7) *Matki Bożej włoski*, 8) *murna ruta* lub *kamienna ruta*, lub *skalna ruta*, 9) *ośli ogórek*, 10) *pępkowe ziele*, 11) *psi język* lub *psie języki*, 12) *strusiove pióro*, 13) *jeleni korzeń* lub *jelenie ziele*, 14) *świni mlecz* lub *świni pysk*, 15) *wołowe oko*, 16) *wołowy język*, 17) *wsze ziele*, 18) *wysuki ogrodne*, 19) *żabie gronka*.

Daje się też zauważyć zjawisko odwrotne. Charakterystyczna dla ludu umiejętność podpatrywania przyrody decyduje o mnogości nazw

²⁸ Na ten aspekt zwróciła też uwagę B. Bartnicka-Dąbkowska; zob. B. Bartnicka-Dąbkowska, *Polskie ludowe nazwy grzybów*, Warszawa 1964.

²⁹ Problem ten był już wielokrotnie podnoszony w literaturze przedmiotu; por.: H. Chodurska, *Ze studiów...*; S. Dubisz, *Nazwy roślin w gwarach ostródzko-warمیńsko-mazurskich*, Wrocław 1977; W. Budziszewska, *Mit a nazwa rośliny*; W. Budziszewska, *O nazwach roślin*, „Poradnik Językowy” 1974, z. 4; E. Rudnicka-Fira, *Ludowe nazwy...*; A. Spólnik, *Źródła do badań...*; A. Spólnik, *O jednym ze sposobów nazywania roślin*, [w:] *Prace Językoznawcze V. Rocznik Naukowo-Dydaktyczny*, z. 104, pod red. M. Zarebiny, Kraków 1986, s. 69–85.

dotyczących jednego desygnatu. Wynika to z przypisywania tej samej roślinie różnych właściwości. Stąd też, obok wspomnianej już wyżej polisemiczności nazw botanicznych, obserwujemy w badanym materiale synonimy określające jeden gatunek, np.:

– ‘komonica’ (łac. *Lotus L.*) – *czartowe źebro, diable źebro, św. Piotra ziele, św. Piotra łysina*;

– ‘Inica pospolita’ (łac. *Linaria vulgaris*) – *psi len, leśny len, czyścica czarna, Matki Bożej lnek albo lnek Panny Maryi*;

– ‘wilżyna’ (łac. *Ononis L.*) – *czartowe źebro, diable źebro, wilczy groch, wilcze ziele, lisi ogon*;

– ‘zanokcica skalna’ (łac. *Asplenium trihomanes*) – *czerwone włoski, murna ruta, kamienna ruta, skalna ruta, Matki Bożej włoski*.

Po trzy synonimiczne nazwy mają: ‘bodziszek pospolity’, ‘cykoria podróżnik’, ‘jastrzębiec gałęzisty’, ‘krwiściąg lekarski’, ‘pępawa dwuletnia’, ‘skrzyp polny’; po dwie – ‘szparąg lekarski’, ‘babka pierzasta’, ‘drapacz lekarski’, ‘imbir lekarski’, ‘kuklik pospolity’, ‘miodunka wielka’, ‘mniszek pospolity’, ‘pasternak polny’, ‘pięciornik gęsi’, ‘pięciornik krzewiasty’, ‘podbiał pospolity’, ‘rdest wężownik’, ‘szczaw tępolistny’, ‘zapaliczka cuchnąca’.

Istotny dla omawianego tu zagadnienia jest fakt, że w XVI-wiecznych zestawieniach pełniących funkcję terminologiczną szyk nie jest w sposób jednoznaczny ustalony. Człon określający najczęściej wyrażany jest przymiotnikiem, który jeszcze stosunkowo rzadko przyjmuje pozycję po rzeczowniku (np.: *wysuki ogrodne, mech wodny, mieczyk smrodliwy, kropidłko polne*). Dominują w badanym materiale zestawienia z antycypacyjną pozycją przydawki³⁰ (np.: *leśny korb, wołowie oko, wilcze bobki, zajęcza rzepka, owcza wełna, bociani nos, koński język, kania noga, strusiowe pióro* itp.). Mimo to nazwy zestawione zachowują swą strukturalną i semantyczną niepodzielność, odnoszą się do konkretnego desygnatu i w wyrazisty sposób go charakteryzują.

W funkcji członu określającego najczęściej występują przymiotniki odzwierzęce, które określają tak różne cechy rośliny, jak: użyteczność, jej przeznaczenie, wygląd, smak, wydzielany zapach. Skojarzenie cech

³⁰ Dzisiaj taki szyk jest charakterystyczny wyłącznie dla luźnych grup syntaktycznych.

rośliny z jakimikolwiek cechami zwierząt opierać się może na bardzo różnych przesłankach, np.:

– *gęsi* ‘przypominający w czymś gęś’, ‘przeznaczony dla ptactwa domowego’;

– *glistny* ‘niszczący glisty’;

– *gołębi* ‘przypominający w czymś gołębia’, ‘przeznaczony dla ptaków’;

– *jeleni* ‘przypominający w czymś jelenia’, ‘mający związek z jeleniem’, ‘leśny, wykorzystywany przez leśne zwierzęta jako pasza’;

– *koci* ‘przypominający w czymś kota’, ‘lubiany przez koty’, też ‘przeznaczony dla koni’³¹;

– *kobyli, koni, konikowy, koński* ‘przypominający w czymś konia’, ‘przeznaczony dla konia’, ‘wielki, duży’;

– *kozi, koźli* ‘przypominający w czymś kozę’, ‘odznaczający się nieprzyjemnym zapachem’;

– *kurzy* ‘przypominający w czymś kurę’, ‘przeznaczony dla kur, ptactwa domowego’;

– *lisi* ‘przypominający w czymś lisa’, ‘fałszywy, nieprawdziwy’;

– *owczy* ‘przypominający w czymś owcę’;

– *pawi* ‘przypominający w czymś pawia’;

– *psi* ‘byłe jaki, nieużyteczny, gorszy’, ‘przypominający w czymś psa’;

– *świni, świński* ‘przeznaczony dla świni’, ‘byłe jaki, nieużyteczny, niesmaczny, odznaczający się gorzkim, nieprzyjemnym smakiem’.

– *wilczy* ‘nie nadający się do jedzenia, trujący’, ‘mało użyteczny’;

– *wroni* ‘przypominający w czymś wronę’;

– *zajacowy, zajęczy* ‘charakterystyczny dla zająca, przypominający w czymś zająca’, ‘przeznaczony dla zająca’;

– *żabi* ‘przypominający w czymś żabę’, ‘kojarzony z żabą’.

Warto tu również zwrócić uwagę na powtarzające się w wielu zestawieniach trzy przymiotniki nawiązujące głównie do barwy kwiatów: *czarny, czerwony i biały*.

Inne przymiotniki mają z reguły jednokrotne poświadczenia, np.:

³¹ *kot* ‘kostka napiętkowa u nogi cielęcej, końskiej’.

kaczy, niedźwiedzi, orli, ośli, sowi, sroczy, strusi, wróbli, a także *brodawczany, czartowy, diabli, dymionny, królewski, księży, modry, papi, szccepty*, itp. Można w zasadzie zaryzykować twierdzenie, że przymiotniki wchodzące w skład zestawień botanicznych odznaczają się niewielkim zróżnicowaniem semantycznym. Dają się tu wyodrębnić zaledwie cztery grupy znaczeniowe: świat zwierzęcy, świat ludzki, świat barw oraz świat magii i czarów. Swoiste ograniczenie można zaobserwować również w zakresie rzeczowników wykorzystywanych do konstruowania XVI-wiecznych zestawień botanicznych. Największą frekwencją w badanym materiale odznaczają się wyrazy realnie łączone ze światem roślinnym: *ziele, korzeń, kwiat, polej, róża*.

Wówczas, gdy proces nominacji opiera się na mniej lub bardziej wyraźnym, czasami wręcz wymaginowanym podobieństwie rośliny do innych elementów świata zewnętrznego, wykorzystywane są wyrazy nazywające części ciała ludzi lub zwierząt, np.: *broda, dłonki, dłoń, jajca, jajka, języczek, język, kopyto, noga, nos, ogon, oko, pióro, włoski* itp.

Do tworzenia nazw roślin wykorzystywano też niektóre nomina propria. Kult dla religii i Kościoła, apoteoza świętych, a szczególnie Matki Bożej sprawia, że powstawały liczne zestawienia posiadające w funkcji członu określającego imiona znane z kultury chrześcijańskiej. Roślinom objętym tymi nazwami przypisywano zazwyczaj moc magiczną lub leczniczą³², np. *Panny Maryjej róża* powodowała szybszą krzepliwość krwi, *matka zielna, Matki Boskiej lnek, Matki Bożej włoski, świętego Jana ziele* odpędzały złe duchy, a *Krystowa dłoń*, zwana też *dłonią Bożą*, czy *Ducha św. korzenie* chroniły dom przed uderzeniem pioruna.

Omówione wyżej zestawienia botaniczne dają świadectwo niezwyklego zmysłu obserwacyjnego naszych przodków. Wielość nazw przypisywanych jednemu desygnatowi, ale też wielość desygnatów przypisana do jednej nazwy paradoksalnie świadczy o swoistej prostocie systemu nazewniczego. Postrzeganie świata przyrody ma bardzo uporządkowany, konkretny i – wbrew pozorom – przemyślany charakter.

³² Często przypisywane roślinie właściwości lecznicze nie miały nic wspólnego z rzeczywistością.

I choć dzisiaj można mieć wiele wątpliwości przy właściwym oznaczeniu poszczególnych desygnatów, choć zawarte w zielnikach opisy poszczególnych roślin obecnie często odpowiadają zupełnie innym gatunkom, to jednak dawne nazwy botaniczne świadczą w sposób oczywisty o naszej przeszłości i kulturze.